

SUPPLEMENT

IS THE מצוה OF שופר TO HEAR שופר OR TO BLOW שופר

A DISCUSSION BY RABBI BAKSHI-DORON,

CHIEF SEPHARDIC RABBI OF ISRAEL

בנין אב – ח"א סימן כד.
סימן כד. מצות תקיעת שופר

המועד "ראש השנה" אינו מוזכר בתורה. ומהותו אינה מוגדרת. גם מצות היום, תקיעת שופר נאמרה בדרך רמז בלבד, כ"זכרון תרועה" ובשנוי לשון בפרשת פנחס כ"יום תרועה". על מהותו של היום ומצוותיו הורנו חז"ל: "אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות – כדי שיעלה זכרוכם לפני ובמה, בשופר. ויש להתבונן כיצד נלמדים מצוות היום ומהותו בהגדרת התורה כ–"יום תרועה וזכרון תרועה יהיה לכם". ונראה שהמקור לבחינת היום למלכיות ולזכרונות נלמדו בגדרי ההלכה, במצות תקיעת שופר.

בנין אב – ח"א סימן כד. א.

א. דברי הראשונים שמצות תקיעת שופר בשמיעה. ואעפ"כ יש להתכוון לצאת גם במעשה התקיעה מצות תקיעת שופר מוזכרת ברמז – "יום תרועה יהיה לכם". את הלכות התרועה קולותיה סדריה ודין השופר, לומדים בגזירה שוה ממצות התקיעה ביובל. אולם, לדעת הרמב"ם ורוב הראשונים שונה מצות התקיעה בראש השנה ממצות היובל. בראש השנה המצוה היא לשמוע קול שופר וכך גם נוסח הברכה: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו לשמוע קול שופר", ואילו ביובל המצוה היא לתקוע בשופר. וכן לשון הרמב"ם בהל' שמיעה ויובל פרק י': "מצות עשה לתקוע בשופר בעשירי בתשרי בשנת היובל", ואילו בהלכות שופר כתב: "מצות עשה מן התורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה שנאמר: יום תרועה יהיה לכם". ואמנם הטור הביא סברת ר"ת שגם בראש השנה המצוה לתקוע. ויש לברך לתקוע בשופר, אבל רוב הראשונים חלקו עליו וכך נפסקה ההלכה שמברכין לשמוע קול שופר. ועיין ברמב"ם בתשובה שהאריך לבאר שהמצוה היא שמיעה. ומעשה התקיעה אינו אלא הכשר מצוה ויש להבין הדברים הרי כל הלכות התקיעה בראש השנה נלמדים בגזירה שוה מיובל, ומנא לן לחלק בין התרועה המוזכרת ביובל לבין התרועה הנלמדת ממנה בראש השנה.

בטור ובפוסקים הוכיחו כדברי הרמב"ם שהמצוה היא שמיעת קול שופר ולא התקיעה עצמה, מדברי המשנה בראש השנה: "התוקע לתוך הבור או לתוך הדות לא יצא". כיוון ששמע קול הברה בלבד. ומוכה, שעיקר המצוה היא שמיעת הקול ולא התקיעה עצמה. אולם, הקשו האחרונים על סברא זו אם עיקר המצוה היא השמיעה ולא התקיעה עצמה. מדוע חש"ו אינם מוציאים את הרבים ידי חובתן. כמבואר במשנה ראש השנה. הרי הגדול שמע קול שופר כתקוננו, ומה בכך אם את התקיעה בצעו חש"ו שאינם מצווים בדבר הרי התקיעה אינה מצוה. ועיין באחרונים שתרצו שאף שהמצוה היא לשמוע קול שופר, גזירת הכתוב היא לשמוע תקיעה של מצוה ורק תקיעה של מחוייב בדבר היא תקיעת שופר. כשם שצריך שופר של אייל ויש דינים בכשרות השופר. כך בעינין שמיעת תקיעה של מחוייב כדבר התוקע לשם מצוה ולא של חש"ו המופקעים ממצוה זו.

המנחת חינוך ושאר האחרונים הוכיחו שאף שהמצוה היא לשמוע קול שופר, יש מצוה גם במעשה התקיעה עצמה. שהרי נפסקה ההלכה בשו"ע אור"ח סימן תקפ"ט: "המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא. נתכוין שומע לצאת ידי חובה ולא נתכוין התוקע להוציא או שנתכוין התוקע להוציא ולא נתכוין השומע לצאת לא יצא ידי חובתו. עד שיתכוין שומע ומשמיע". ומבואר שיש צורך שהתוקע יתכוין להוציא את השומע ידי חובתו, ואם שמע השומע תקיעת מצוה מבלי שהתוקע יתכוין לעשות עבורו את מעשה התקיעה. לא יצא ידי חובתו. ומוכה שיש צורך גם במעשה התקיעה כחלק מהמצוה וכל עוד לא כיוון התוקע במעשה התקיעה להוציא את השומע לא יצא ידי חובתו. ועיין באחרונים ב"כפות תמרים" למהר"ם בן הביב וב"שאנת אריה" בסימן ו' שהוכיחו דבעינן תרתי. גם תקיעת שופר וגם שמיעת קול שופר. ויש להוסיף מדברי הרמ"א שכתב שהתוקע גם אם יצא, מברך להוציא אחרים ידי חובתו, וכתב ה"מגן אברהם": "מסתבר שהדבר אמור רק אם השומע לא יודע לברך, אבל אם השומע יודע לברך למה לא יברך לעצמו הרי עושה המצוה לבד ושומע קול שופר. אבל הוסיף ה"מגן אברהם" שנהגו לא כן, שלעולם התוקע מברך כדברי הרמ"א, ויש להבין המנהג אם כהגדרת הרמב"ם שהתקיעה היא הכשר מצוה בלבד הרי השומע עושה כל המצוה. ולאור הדברים ניהא המנהג, שאף שהמצוה היא לשמוע קול שופר, יש מצוה במעשה התקיעה ולכן לעולם התוקע מברך. אולם, יש להבין, מניין המקור מהתורה דבעינן תרתי גם לשמוע קול שופר וגם לתקוע בשופר, הרי דיני תרועה נלמדים מיובל ומנא לן דביובל בעינן תרתי.

בנין אב – ח"א סימן כד. ב.

ב. המקור מהכתוב יום תרועה וזכרון תרועה. דברי רש"י בחומש, וקושית הרמב"ן, ומבאר שני הדינים שבתקיעת שופר. כתקיעה של יום המלוכה ותקיעה של יום הדין מהכתוב "יום

תרועה" בפרשת פנחס וזכרון תרועה בפרשת "אמור". לומדת הגמ' שהוא אמינא ש"יום תרועה" הוא ביום חול ואילו בשבת שלא תוקעים אינו אלא זכרון תרועה, וכך נקבע הנוסח בתפילת המוסף בחול – "יום תרועה מקרא קודש" ובשבת מזכירין "זכרון תרועה מקרא קודש". אבל מסקנת הגמ' שאינו אלא אסמכתא. שהרי אסור תקיעה בשבת אינו אלא מדרבנן – "גזירה שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים".

ויש להבין מה כוונת התורה בשתי ההגדרות – "יום תרועה" ו"זכרון תרועה". רש"י בפרשת "אמור" מפרש "זכרון תרועה" – "זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור להם עקידת יצחק שהקריב תחתיו איל". ועיין ברמב"ן שהקשה על פרוש רש"י, הרי זכרונות ושופרות אינם מן התורה כדמוכה בר"ה ל"ב: "היו לפניו שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולכים למקום שתוקעים. ופריך בגמרא פשיטא תקיעה דאורייתא וברכות דרבנן", ואי בדברי רש"י פסוקי זכרונות ושופרות דאורייתא מן הכתוב "זכרון תרועה". וכן יש להבין דברי רש"י שהזכיר פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות, ולמה לא הזכיר מלכיות.

והנה מקור דברי רש"י הם בגמ' ראש השנה ל"ב: ומניין שאומרים זכרונות מלכיות ושופרות. ר"א אומר "שבתון זכרון תרועה מקרא קדש. שבתון – זו קדושת היום; זכרון – אלו זכרונות. תרועה – אלו שופרות". ובהמשך, מניין שאומרים מלכיות? ת"ל אני ה' אלוקיכם. לכן רש"י שפר' הכתוב זכרון תרועה הזכיר פסוקי זכרונות ושופרות הנלמדים ממקרא זה. ולכאורה נראה שלמוד זה מדאורייתא ולא רק אסמכתא בעלמא כדברי הרמב"ן.

וכמו כן יש להוכיח מלשון הגמ' בר"ה ל"ב, שזכרונות מלכיות ושופרות דאורייתא. "אם אינו תוקע למלכיות למה הוא מזכיר, רחמנא אמר אידכר", ומבואר שהתורה חייבה באמירת זכרונות ושופרות. על קושית הרמב"ן מדברי הגמ' שברכות דרבנן, מתרצים האחרונים שמדאורייתא יש להזכיר הפסוקים בתקיעת שופר, ובמשנה מדובר בעיר שאין תוקעין, ואמירת פסוקי זכרונות ושופרות ומלכיות בלי תקיעת שופר אינה אלא מדרבנן, אבל להזכיר הפסוקים בתקיעת השופר עצמה הוי דאורייתא.

לאור הדברים פרוש הכתוב "זכרון תרועה" בפרשת "אמור" הוא להזכיר יחד עם התרועה פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות בר"ה כדי לזכור עקידת יצחק שקרב תחתיו אייל. בדין זה רמזה התורה על ראש השנה כיום הדין ועל הצורך בתקיעת שופר כדי לזכור עקידת יצחק וזכותו ביום הזכרון. ואלו התרועה כתרועת מלך עם צרוף פסוקי המלכיות הנלמדים מ"אני ה' אלוקיכם", אינם נלמדים מהפסוק "זכרון תרועה" אלא מהכתוב בפרשת "פנחס" – "יום תרועה יהיה לכם" משום שמהותו של יום ראש השנה באחד לחודש השביעי הוא יום

המליכה כמאן דאמר בתשרי נברא העולם, וכנאמר: "זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון". נמצאנו למדים מהפסוק "יום תרועה" שר"ה הוא יום המלוכה, ומ"זכרון תרועה" שר"ה הוא יום הדין, והתרועה יש בה לשלב את שתי בחינות היום.

בנין אב – ח"א סימן כד. ג.

ג. מה מהות היום בראש השנה יום המלוכה או יום דין

ויש לחקור מהו עיקרו של יום ועיקר מצות שופר ומה היא התוספת. האם עיקרו של יום הוא יום הדין. והזכרון, ומצוות התקיעה היא להזכיר עקידת יצחק, ומוסיפים על קדושת יום הדין גם את יום המלוכה מממליכים את הקב"ה כשופר ובפוסקים. או שעיקר מהותו של יום הוא יום המלוכה וזה עיקרה של תקיעת שופר. רק שעשה הקב"ה חסד עם בריותיו שקבע את יום הדין כיום המלוכה, ובתקיעת שופר של יום המלוכה יש גם זכרון לאימת הדין ולזכור עקידתו של יצחק.

ונראה להוכיח בברור שעיקר מהותו של יום ותקיעת שופר היא במלכות, שהרי את הברכה על קדושת היום מזכירין ביחד עם המלכות "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון". וכן בקדוש היום הברכה היא על מהותו של היום. כאמור: "מלך על כל ארץ מקדש ישראל ויום הזכרון", ומוכת שעיקר מהותו של יום כיום תרועה היא המלכות שציותה התורה שאותה מצות תרועה של יום תרועה כיום המלוכה תשמש גם כזכרון תרועה כדי להזכיר בדין עקידתו של יצחק.

ונראה ששני הצווים – לתקוע במלכות כתרועונ מלך ביום תרועה, והצווי להזכיר ע"י תרועה את עקידת יצחק כדי שיעלה זכרוכם לפני ביום הדין – שונים במהותם ובדיניהם, כי התקיעה של מלכות עיקרה השמיעה ואילו התקיעה של זכרון עיקרה הוא עצם המעשה התקיעה.

ויש ללמוד הדברים ממצות תקיעת החצצרות הנזכרת בפרשת "בהעלותך" נאמר שם: "כי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצצרות ונזכרתם לפני ה' אלוקיכם ונושעתם מאויביכם", "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשכם ותקעתם בחצצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני ה' אלוקיכם, אני ה' אלוקיכם". הוזכרו בכתוב שתי מצוות תקיעה בחצצרות, לתקוע בעת צרה, ותקיעה בעת שמחה במועדים ובראשי חורשים על הקרבנות. פסוק זה של תקיעה בחצצרות, מזכירים לפני הקדוש בראש השנה, ובנוסף התפילה אף שהוזכר על תקיעה בקרבנות ובתקיעת

חצצרות ולא בתקיעת שופר.

ונראה שהטעם הוא, שמפסוק זה למדה הגמרא "והיו לכם לפני ה' אלוקים" זה בנין אב שכל מקום שיש תקיעה יש מלכיות. וכיון שמכאן נלמדה תקיעת המלכיות נאמר פסוק זה גם על ראש השנה. ויש לדייק בלשון הכתוב שבתקיעה בעת צרה מוזכר: "והרעותם בחצצרות ונזכרתם לפני ה' אלוקים" ואילו ביום שמתכם ובמועדיכם שהתקיעה היא של שמחה נאמר: "ותקעתם בחצצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון", כשהתקיעה היא על מנת להזעיק רחמי שמיים בעת צרה ולהזכיר לקב"ה. ולכן נאמר "ונזכרתם לפני ה' אלוקים". התקיעה היא לא כדי שהתוקע ישמע אלא כדי להשמיע, ואלו בתקיעה של שמחה נאמר: "ותקעתם בחצצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון", תקיעת שמחה עיקר תכליתה לשמוע את הקול ולשמח על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, ועיקר המצוה היא והיו לכם לזכרון, שישמע הקול ותגדל השמחה.

לאור האמור מובן מנין מקור שני הדינים במצות תקיעת שופר בראש השנה לשמוע קול שופר ולתקוע בשופר, והתוקע צריך לכוין במעשיו להוציא חובת ידי השומע, שעיקר מצוות שופר נלמד מהכתוב "יום תרועה יהיה לכם", לתקוע תקיעה של שמחה ביום מלוכה כתרועת מלך, ועיקר מצות תקיעה זו היא השמיעה ככתוב "והיו לכם לזכרון" ועל כן גם נוסח הברכה הוא לשמוע קול שופר. ברם, מן הכתוב "זכרון תרועה" נלמד שעצם התקיעה בימי התרועה יש בו חלק נוסף, להזכיר עקידת יצחק ביום הדין, ויש בתקיעה זו גם תקיעת הזעקה מלבד תקיעת המלך. ובתרועת זעקה נאמר: "ונזכרתם לפני ה' אלוקים" שעצם מעשה התקיעה הוא המזכיר עקידת יצחק ועל כן יש דין, שמלבד השמיעה יש דין לתקוע ולהריע כדי להזכיר עקידת יצחק.

ראיתי בספר "מועדים וזמנים" שחקר מה הדין בתקיעת החצצרות, אם הדין הוא לשמוע קול התקיעה, או כפי שכתב הרמב"ם במצות תקיעת יובל שהמצוה לתקוע, ונראה שתלוי הדבר באיזה תקיעת חצצרות מדובר, אם בתקיעה בעת צרה בה נאמר ונזכרתם, עיקר המצוה היא מעשה התקיעה כדי לעורר רחמי שמים, ואלו התקיעה בחצצרות ונמועדים ובראשי חודשים שהיא תקיעה של שמחה כדי שיהיו לכם לזכרון הרי שעצם השמיעה היא עיקר המצוה ולא מעשה התקיעה.